

En fungerande skola för alla: skolmiljön som skyddsfaktor för ungas psykiska välbefinnande

Maria Granvik Saminathen, Sara Brolin Låftman, Bitte Modin

Maria Granvik Saminathen, filosofie doktor, Centrum för forskning om ojämlikhet i hälsa (CHESS), Institutionen för folkhälsovetenskap, Stockholms universitet.

E-post: mia.granvik@su.se

Sara Brolin Låftman, docent, Centrum för forskning om ojämlikhet i hälsa (CHESS), Institutionen för folkhälsovetenskap, Stockholms universitet. E-post: sara.brolin.laftman@su.se

Bitte Modin, Professor, Centrum för forskning om ojämlikhet i hälsa (CHESS), Institutionen för folkhälsovetenskap, Stockholms universitet, E-post: bitte.modin@su.se

Skolan kan ses som en potentiell skyddsfaktor mot psykiska besvär bland barn och ungdomar, både genom att förbereda elever för det framtida vuxen- och yrkeslivet och genom att skapa en gynnsam social kontext. En arbetsmiljö av hög och likvärdig kvalitet för både lärare och elever kan minska mobbningsförekomsten och främja elevers skolprestationer och psykiska välbefinnande. Med utgångspunkt från ett forskningsprojekt vid Stockholms universitet samt annan relaterad forskning redogör artikeln för hur skolan kan tänkas agera som skyddsfaktor för ungdomars välbefinnande. Artikeln understryker betydelsen av lärarna och deras arbetsförhållanden för en fungerande skola. Därutöver diskuteras den sociodemografiska elevsammansättningens roll för en skolas kapacitet att forma en framgångsrik och hälsofrämjande skolmiljö.

Schools have the potential to protect children and adolescents from psychological problems, both by preparing students for adulthood and employment, and by providing a conducive social context. A qualitatively strong and equitable work environment for both teachers and students can reduce bullying and promote student performance and psychological well-being. Based on examples from a research project at Stockholm University and related research, this article accounts for the role of the school as a protective factor for adolescents' well-being. The article highlights the importance of teachers and their work environment for functioning schools. Moreover, the role of the sociodemographic student composition for a school's capacity to create a successful and health-promoting school environment is discussed.

Inledning

Skolan är en viktig kollektiv miljö för barn och ungdomar och kan ses som en potentiell skyddsfaktor mot psykiska besvär (Inchley m.fl., 2016). Dels kan skolan erbjuda kunskap och färdigheter som främjar både framtida möjligheter och hälsa (Hahn & Truman, 2015), och dels utgör den en social arena som spelar stor roll för ungas psykosociala utveckling genom det dagliga sociala samspelet med både jämnåriga och lärare. Brister i skolans funktion har därför förts fram som en bidragande orsak till den rapporterade ökningen av psykosomatiska symptom bland unga i Sverige (Folkhälsomyndigheten, 2018).

Skolans förutsättningar att främja elevernas psykiska välbefinnande kan antas ha påverkats negativt av de strukturella förändringar som skolan har genomgått under de senaste decennierna. Särskilt kommunaliseringen av skolan samt införandet av friskolereformen och det fria skolvalet tycks ha påverkat kommunernas och skolornas möjligheter att tillhandahålla en god kvalitet på det pedagogiska arbetet och skolmiljön. Detta har i sin tur lett till sämre kunskapsresultat och minskad likvärdighet i skolan (SOU, 2014). Den etniska och socioekonomiska skolsegregationen har också ökat under de senaste decennierna som en konsekvens av både den växande boendesegregationen och det fria skolvalet (Kornhall & Bender, 2018). Vidare har lärarnas arbetsmiljö och förutsättningar att utföra skolans huvuduppdrag påverkats till den grad att de räknas till en av de mest stressade yrkesgrupperna i Sverige (Arbetsmiljöverket, 2016; Kjellström, Almquist, & Modin, 2016). Vid sidan av en ökad administrativ börda ledde skolreformerna även till att lärarnas inflytande över sitt eget arbete minskade (SOU, 2014). Brist på kvalificerade lärare, en svag löneutveckling och en hög omsättning av lärare (Skolinspektionen, 2018) har ytterligare bidragit till att många skolor inte har tillgång till de resurser som krävs för att stötta alla elever.

Med tanke på skolresultatens betydelse för ungdomars psykiska hälsa (Gustafsson m.fl., 2010) kan brister i skolans förutsättningar att tillhandahålla en god och likvärdig utbildning antas utgöra en av flera bakomliggande orsaker till den negativa utveckling av barn och ungas psykiska hälsa som rapporterats under de senaste decennierna (Folkhälsomyndigheten, 2018). Skolans förutsättningar att skapa en god social kontext är också väsentlig för elevernas trivsel och psykiska välbefinnande. Denna artikel redogör för hur olika aspekter av skolan och dess pedagogiska och sociala miljö kan knytas till ungdomars psykiska välbefinnande. Med utgångspunkt i forskningsprojektet ”Betydelsen av skolans villkor för svenska ungdomars psykiska ohälsa i efterdyningarna av 90-talets skolreformer” som bedrevs vid Stockholms universitet under 2015-2019¹ och annan

1. Gemensamt finansierat av Vetenskapsrådet, Forte, Formas och Vinnova (dnr 2014-10107).

för projektet relevant svensk och internationell forskning, framhåller artikeln vikten av en välfungerande och trygg skola för ungas psykiska hälsa.

Forskningsprojektet i fråga grundar sig på två Stockholmsbaserade enkätundersökningar som länkats samman med varandra, varav den ena vänder sig till elever och den andra till lärare. Stockholmsenkäten är en totalundersökning bland elever i årskurs 9 och årskurs 2 på gymnasiet som genomförs vartannat år i alla kommunala skolor och de flesta friskolor i Stockholms stad (Stockholms stad, 2020). Lärarenkäten är en webbaserad undersökning som genomfördes av vår projektgrupp under 2014 och 2016 och som riktade sig till samtliga högstadielärare (årskurs 7-9) i Stockholms stad. År 2016 utökades undersökningen till att även innefatta samtliga gymnasielärare (årskurs 1-3) i samma område. I 2014 års sammanslagna data finns elever och lärare i 81 högstadieskolor representerade (5122 elever och 1104 lärare), medan motsvarande underlag för 2016 års data baserar sig på 88 högstadieskolor (5635 elever och 1200 lärare) och 58 gymnasieskolor (6129 elever och 1204 lärare). Svarsfrekvensen var mellan 74-83 procent för eleverna och mellan 56-58 procent för lärarna.

Ett första syfte med Lärarenkäten var att skaffa mått på skolors grad av överensstämmelse med principerna för s.k. framgångsrika skolor som ett uttryck för skolans styrning (Rutter m.fl., 1979). Detta gjordes med hjälp av frågebatterier kring tre olika dimensioner av begreppet, nämligen 'skolans ledarskap', 'samarbete och samsyn bland lärarna på skolan' och 'skolans etos'. Ett andra syfte var att uppskatta förekomsten av lärarstress på skolan som ett uttryck för dess rådande arbetsvillkor. Detta gjordes bland annat med hjälp av frågebatterier kring stress och tidsanvändning samt genom att beräkna andelen lärare på respektive skola som, enligt den s.k. krav-kontroll modellen, befann sig i en s.k. spänd arbetssituation (Karasek, 1979).

För att ta hänsyn till skolors olika förutsättningar att nå goda resultat inom dessa båda områden var ett tredje syfte att skapa ett mått på skolsegregation. Med hjälp av s.k. latent klassanalys identifierades därför fyra olika kluster av högstadieskolor på basis av ett antal kriterier rörande elevsammansättningen på skolan, närmare bestämt föräldrarnas genomsnittliga utbildningsnivå, elevernas genomsnittliga studiemotivation, andel elever med utländsk bakgrund och andel elever på skolan som kommit till Sverige under de senast fyra åren.

Projektets yttersta syfte var att empiriskt undersöka om dessa skolkontextuella förutsättningar kan kopplas till elevernas skolvardag såsom de själva rapporterar kring den i termer av exempelvis skolprestation, mobbning, skolfrånvaro, framtidstro och olika typer av hälsobesvär.

Skolan som arbetsmiljö

Skolans huvuduppgift är att förbereda elever för det framtida vuxen- och yrkeslivet. Utvecklingen på arbetsmarknaden och de ökade kraven på högre utbildning innebär att skolan och dess funktion är viktigare än någonsin för elevers framtida möjligheter. Givet skolresultatets betydelse för ungdomars psykiska välbefinnande (Huang, 2015) kan skolans förutsättningar att erbjuda alla elever en god arbetsmiljö som främjar lärande och förebygger skolmisslyckanden även väntas spela roll för deras psykiska hälsa. När en skola inte klarar av att leva upp till sitt uppdrag kan det alltså få konsekvenser för dess elever både vad gäller deras betyg och deras psykiska välbefinnande.

Skolans kvalitet har i tidigare studier visat sig vara viktig för elevers skolresultat, oavsett deras familjebakgrund (Kutsyuruba, Klinger, & Hussain, 2015). Forskning har också visat att elever presterar bättre i skolor som erbjuder en trygg och ordnad skolmiljö (Gaskins m.fl., 2012), positivt lärarstöd (Ahmed m.fl., 2010) och höga förväntningar från lärarna på eleverna (Brault m.fl., 2014). I en studie av högstadieskolor i Stockholm, som genomfördes inom ramen för det ovan nämnda forskningsprojektet, fann vi att elever på skolor där lärarna skattade olika aspekter av ledarskapet som gott presterade bättre i genomsnitt, oavsett deras egen bakgrund och skolans elevsammansättning. Liknande resultat återfanns även i relation till lärarnas genomsnittliga bedömning av det kollegiala samarbetet samt av skolans etos (det vill säga dess sociala och pedagogiska klimat) (Granvik Saminathen, Låftman, Almquist, & Modin, 2018). I en annan studie drog vi slutsatsen att gymnasieskolor som erbjuder en gynnsam social och pedagogisk miljö även förefaller kunna stärka elevers framtidstro (Alm, Låftman, Sandahl, & Modin, 2019), vilket i sin tur har funnits inverka positivt på ungdomars utveckling och faktiska framtidsutsikter (Johnson, Blum, & Cheng, 2014). En hög omsättning av lärare på skolan förefaller däremot vara negativt kopplad till elevers möjligheter att lyckas i skolan (Ronfeldt m.fl., 2013).

Sambandet mellan låga betyg och psykisk ohälsa är väl belagt i tidigare forskning (Gustafsson m.fl., 2010). I en metaanalys av forskningsstudier med longitudinell ansats påvisades ett svagt, men signifikant, negativt samband mellan elevers betyg och senare förekomst av depression (Huang, 2015). Detta samband återfinns även på skolnivå, exempelvis fann man i en finsk studie att elever på skolor där snittbetyget var lågt också rapporterade generellt sämre psykiskt välbefinnande (Karvonen m.fl., 2018). Likaså har en av våra egna studier visat på ett indirekt samband mellan skolans etos och förekomsten av inåtvända psykiska besvär som går via elevernas betyg. Ett gott lärarskattat etos åtföljdes av högre betyg, vilket i sin tur var kopplat till lägre nivåer av psykiska besvär bland niondeklassare (Granvik Saminathen, Plenty, & Modin, 2020).

Skolprestation kan knytas till psykisk hälsa via många olika mekanismer. Exempelvis löper elever med låga eller ofullständiga betyg en högre risk att drabbas av dålig självkänsla (Gustafsson m.fl., 2010; Westling Allodi, 2010), vilket i sig är en riskfaktor för psykisk ohälsa (Orth, Robins, & Meier, 2009). Skolrelaterad stress är ytterligare en faktor som kunnat knytas till prestation, något som även visat sig bidra till ökningen av självrapporterad psykisk ohälsa bland ungdomar (Cosma m.fl., 2020). Allt fler elever i Sverige känner sig stressade, och de elever som rapporterar stress till följd av skolarbetet tenderar också att i högre grad uppleva psykosomatiska symptom (Folkhälsomyndigheten, 2018). Denna trend kan tyda på att elever känner av högre krav i skolan utan att de upplever att de erhåller tillräckligt med stöd för att leva upp till dessa. Som nämnts ovan är höga krav på eleverna visserligen en viktig förutsättning för att de ska höja sin kunskapsnivå och uppfylla läroplanens mål, men i kombination med låg kontroll och svagt lärarstöd kan höga krav leda till skadlig stress (Gådin & Hammarström, 2000; Modin & Östberg, 2007; Sonmark & Modin, 2017). Då lärarstöd anses vara en avgörande faktor för att minska stressrelaterad ohälsa bland elever (Sonmark & Modin, 2017) och höja elevers prestationer (Klem & Connell, 2004) är det oroande att 15 procent av lärarna som deltog i våra enkätundersökningar upplevde att deras tid inte används till rätt uppgifter, och att 40 procent uppgav sig vara stressade (Kjellström m.fl., 2016; Ramberg, Låftman, Åkerstedt, & Modin, 2019).

Ett gynnsamt pedagogiskt klimat på skolan behöver dock i sig inte nödvändigtvis främja elevernas psykiska välbefinnande. Enligt en nyligen publicerad studie på svenska data kan eleverna tvärtom uppleva högre prestationskrav på sådana skolor, vilket kan leda till skadlig stress och mer psykisk ohälsa (László, Andersson, & Galanti, 2019). Att förbättra lärares förutsättningar att stötta eleverna i deras skolarbete så att de känner att de har kontroll över sin situation är därför en viktig åtgärd som krävs för att skolan ska kunna bidra till ett ökat välbefinnande bland barn och unga.

Under det senaste decenniet har forskningen i allt högre grad betonat vikten av skolkontextuella förhållanden för ungdomars psykiska hälsa. Bland annat har en nyligen genomförd metaanalys av elevers sociala och emotionella utveckling visat att interventioner som är integrerade i skolans vardagliga verksamhet och som engagerar både skolpersonal och olika samhällsaktörer är det mest framgångsrika tillvägagångssättet för att minska psykisk ohälsa bland eleverna. Genom att hela skolan omfattas av ett genomgripande förändringsarbete väntas skolans etos och skolklimat kunna förbättras, vilket i sin tur främjar elevernas sociala och känslomässiga utveckling och deras psykiska välbefinnande (Goldberg m.fl., 2019).

Till skillnad från en skolas elevsammansättning förväntas skolkontextuella

egenskaper till stor del vara formbara genom ett kompetent ledarskap och mål-inriktat arbete som engagerar all personal på skolan (Rutter m.fl., 1979). Skolans förutsättningar att skapa en gynnsam skolkontext som främjar goda resultat har dock visat sig vara starkt förknippade med dess etniska och socioekonomiska elevsammansättning. Detta beror delvis på att socialt privilegierade skolor har bättre förutsättningar att rekrytera drivna rektorer och erfarna lärare (Skolinspektionen, 2018). Lärare tenderar också att ha lägre förväntningar på elever i skolor som består av en hög andel elever med utländsk bakgrund och föräldrar med en genomsnittligt lägre utbildningsnivå (Rumberger & Palardy, 2005). Högstadieskolor i Stockholm med en sådan profil skattades också som kvalitativt sämre av lärarna i den ovan nämnda studien om skolans ledarskap, lärarnas samarbete och samstämmighet, och skolans etos, jämfört med skolor med en mer socialt privilegierad elevsammansättning (Granvik Saminathen m.fl., 2018). De elever som kan antas vara mest beroende av en fungerande skola tenderar således att vara överrepresenterade i kvalitativt sämre skolor, vilket undergräver skolans förutsättningar att leva upp till sitt kompensatoriska uppdrag (Gustafsson, 2010; SOU, 2014).

Skolan som en social arena

Under tonåren blir kamraterna allt viktigare för ungdomars vanor och utveckling (Brown & Larson, 2009) och att känna sig accepterad och inkluderad av jämnåriga kan vara avgörande för ungas självkänsla och psykiska välbefinnande (Tetzner, Becker, & Maaz, 2017). Förutom en miljö som understödjer lärande och förbereder unga inför vidare utbildning och arbetsliv, är skolan därmed också ett betydelsefullt socialt sammanhang för barn och ungdomar (Inchley m.fl., 2016).

Genom att skapa goda förutsättningar för att eleverna ska trivas med varandra och umgås under kamratliga former kan skolan alltså förebygga psykisk ohälsa. Om en skola, kanske i avsaknad av ett gott ledarskap, däremot inte lyckas skapa hållbara arbetsförhållanden eller tillhandahålla de resurser som krävs för att forma en trygg social miljö, kommer detta i slutändan att drabba eleverna och deras välbefinnande.

En av de mest allvarliga konsekvenserna av en ogynnsam social skolmiljö är en hög förekomst av trakasserier och mobbning. Dels ökar mobbning risken för de utsatta eleverna att drabbas av psykisk ohälsa (Reijntjes, Kamphuis, Prinzie & Telch, 2010; Modin, Låftman & Östberg, 2015), och dels kan en hög frekvens av mobbning på skolan inverka på skolans psykosociala klimat och skapa stress och ohälsa även bland de elever som inte är direkt drabbade. Till exempel visade en studie inom vårt projekt att en hög förekomst av mobbning i klassen var kopplad till en högre frekvens av psykosomatiska hälsobesvär även bland de

högstadiе- och gymnasieelever som inte uppgav att de blivit utsatta för mobbning, vilket tyder på en kontextuell effekt av mobbning (Modin, Låftman, & Östberg, 2015).

En skolas mobbningsförekomst kan sägas spegla skolledningens förmåga att, via sina lärare, förmedla och forma de attityder, värderingar och beteenden som krävs för att förhindra uppkomsten av oönskade beteenden bland eleverna, detta genom att omsätta skolans stipulerade värdegrund (och beredskapsplanen för hur mobbning ska hanteras) i verkligheten genom att skapa kollektiv mening och gemensamma mål för skolan (Modin, Låftman, & Östberg, 2017).

Ett gott psykosocialt klimat på skolan har i tidigare forskning kunnat kopplas till lägre nivåer av mobbning (Aldridge, McChesney & Afari, 2018). I en av våra studier av gymnasieelever i Stockholm framkom att ett stort antal lärarskattade skolförhållanden kunde knytas till mobbningsförekomsten bland eleverna på skolan, nämligen skolans lärandemiljö, lärarnas arbetsmoral och entusiasm, graden av positiv återkoppling från lärarna och lärarnas förväntningar på eleverna. Därutöver visade sig även den skattade nivån av sjukfrånvaro bland lärarna och omsättningen av lärare på skolan hänga samman med skolans mobbningsförekomst (Modin m.fl., 2017). I ytterligare en av våra studier på det nämnda Stockholmsmaterialet framkom det vidare att färre elever i årskurs 9 upplevde sig som mobbade om de gick i klasser med en hög medvetenhet kring skolans regler, samt om många elever i klassen uppgav att de vuxna på skolan ingriper mot mobbning (Låftman, Östberg, & Modin, 2017). Därutöver pekar våra studier på att en gemensam reglering av normer och god social sammanhållning på skolan kan bidra till att minska mobbning på gymnasieskolor (Olsson, Låftman, & Modin, 2017), och att ett gott lärarskattat skolledarskap hänger samman med en lägre förekomst av nätmobbning bland gymnasieelever (Låftman m.fl., 2017).

Lärarna har en viktig roll i det förebyggande arbetet mot mobbning (Veenstra m.fl., 2014), dels som vuxna förebilder och kunskapsförmedlare och dels som representanter för skolan och dess värdegrund. Deras inställning till mobbning är avgörande för skolans möjligheter att skapa ett accepterande klimat fritt från mobbning och trakasserier. Lärarna sätter också i hög grad standarden för det sociala samspelet i klassrummet genom det sätt på vilket de själva agerar och interagerar. Deras möjligheter att förhindra och aktivt ingripa mot olika typer av mobbning är dock till stor del avhängigt de kontextuella förutsättningarna på skolan. Brister i lärarnas arbetsförhållanden kan således öka risken för mobbning. Till exempel visade en norsk studie på att skolor som präglas av en sämre lärarskattad yrkeskultur i form av skolans ledarskap och kollegialt samarbete och samsyn hade högre nivåer av mobbning bland eleverna (Roland & Galloway, 2004). Skolkontextuella villkor kan i vissa avseenden vara avgörande för lärarnas möjligheter att hinna med och orka erbjuda stöd till eleverna, omsätta

skolans regler, uppmärksamma behov och problem bland eleverna och ingripa för att avstyra mobbning. Till exempel har vår egen forskning på högstadieskolor i Stockholm visat att lärarnas skattningar av skolans ledarskap, samarbete och samsyn mellan lärarna och skolans etos är positivt kopplade till en känsla hos eleverna av att lärarna bryr sig om dem (Ramberg, Låftman, Almquist, & Modin, 2018). I en annan studie från vår forskargrupp fann vi att mobbning är vanligare i skolor där lärarna uppger att de arbetar under stor tidspress (Rajaleid, Låftman, & Modin, 2020), vilket ytterligare bekräftar vikten av att lärare ges tillräckligt med tid för att stärka det sociala klimatet i klassen, engagera sig i det sociala samspelet och uppmärksamma och avstyra trakasserier och mobbning.

Även skolans elevsammansättning kan spela roll för det psykiska välbefinnandet bland vissa elevgrupper. Internationell forskning har visat att elever tillhörandes minoritetsgrupper tenderar att trivas sämre i skolor som domineras av majoritetsgrupper snarare än minoritetsgrupper (Ackert, 2018), detta eftersom minoritetsgrupper förefaller känna sig tryggare, mindre ensamma och mindre utsatta för trakasserier på skolor med en större etnisk mångfald (Juvonen, Kogachi, & Graham, 2018). På motsvarande sätt har även elever från lägre socioekonomiska familjeförhållanden visat sig ha fler psykosociala problem när de går i skolor med en hög andel elever med högutbildade föräldrar (Crosnoe, 2009). Liknande samband har även påvisats i en av våra studier. Elever boende i Stockholms mer socialt utsatta stadsdelar som valde att pendla till mer prestigefyllda skolor utanför den egna stadsdelen uppgav att de trivdes sämre i skolan och rapporterade fler psykiska besvär än elever från samma typ av områden som gick i mindre prestigefyllda skolor i sin egen stadsdel, detta oavsett deras betyg och skolans lärarskattade etos (Granvik Saminathen, Låftman & Modin, 2019). Likaså fann vi, i en studie baserad på svenska, nationella data, att högstadieelever med utländsk bakgrund löpte större risk för psykiska besvär i invandrarglesa klassrum än i klasser med en högre andel elever med utländsk bakgrund, detta delvis på grund av att de kände sig mindre accepterade av sina klasskamrater (Granvik Saminathen, Löfstedt, & Låftman, 2020). Liknande resultat har även återfunnits i andra studier baserade på svenska data (Hjern m.fl., 2013; Plenty & Jonsson, 2017). Samtliga dessa fynd pekar på vikten av att känna sig accepterad och integrerad i skolan och i klassen. För att minska fördomar mellan olika sociodemografiska grupper och förhindra att elever som tillhör minoritetsgrupper blir exkluderade krävs ett långsiktigt och genuint arbete från skolans ledarskap och skolpersonal som syftar till att skapa gemensamma mål och jämlika förutsättningar bland eleverna på skolan (Borman & Pyne, 2016).

Slutsatser och diskussion

Denna artikel har visat exempel på hur förutsättningar i skolan kan knytas till barn och ungdomars symptom på psykisk ohälsa, i enlighet med Folkhälsomyndighetens slutsats att brister i skolans funktion kan bidra till psykisk ohälsa bland unga (Folkhälsomyndigheten, 2018). Forskningen som den här genomgången redogjort för visar att skolan kan understödja ungdomars psykiska välbefinnande framförallt genom att uppfylla sitt huvuduppdrag, nämligen att säkerställa att alla elever klarar av skolan. En skola av hög kvalitet är viktig för ungas chanser att lyckas i skolarbetet (Kutsyuruba m.fl., 2015), vilket i sin tur är kopplat till psykiskt välbefinnande (Huang, 2015). Därutöver kan en skola som erbjuder fullgott stöd till eleverna bidra till att motverka prestationsrelaterad stress, vilket kan minska symptom på psykisk ohälsa (Modin & Östberg, 2007; Sonmark & Modin, 2017). Slutligen kan skolan som en social arena bidra till att reducera mobbning och andra oönskade beteenden genom medvetna ansträngningar från skolans ledning (Modin m.fl., 2017).

Artikeln betonar betydelsen av lärarna och deras arbetsvillkor. Lärarnas situation är inte bara kopplad till elevers skolprestationer, utan också till deras egna möjligheter att upprätthålla ett positivt skolklimat som begränsar mobbning och att stötta utsatta elever (Veenstra m.fl., 2014), vilket bidrar till att motverka psykiska besvär. För att skapa en fungerande skola och stärka både elevers skolprestationer och välbefinnande måste såväl skolpolitiken i stort som enskilda skolor prioritera lärarnas förutsättningar och lyfta betydelsen av lärarna och deras yrkesmässiga tillfredsställelse och välmående (Kjellström m.fl., 2016).

Betydelsen av den sociodemografiska elevsammansättningen för en skolas kapacitet att forma en framgångsrik skolmiljö är dock bekymmersam, särskilt eftersom boendesegregation och ojämlikheter inom det fria skolvalet är bortom enskilda skolors kontroll (Holmlund m.fl., 2014). Möjligtvis skulle dessa effekter kunna begränsas av förändringar i det fria skolvalet (SOU, 2020), men sannolikt krävs det mer långtgående förändringar på samhällsnivå för att förbättra de mest socialt utsatta elevernas skolgång och framtidsmöjligheter (Ainscow, Dyson, Goldrick, & West, 2012). Vidare är det, med tanke på att många elever faktiskt använder sig av det fria skolvalet och pendlar till skolor utanför sin egen stadsdel, angeläget att uppmärksamma vissa grupper av elever som kan vara mer socialt utsatta än andra på skolor med en mer socialt privilegierad elevsammansättning och att arbeta för att förbättra integrationen av dessa elever (Horenczyk & Tatar, 2012). Bristande skoltrivsel och känslan av att inte vara accepterad av sina skolkamrater får inte bara konsekvenser för dessa elevers psykiska hälsa (Ackert, 2018), utan kan potentiellt även minska benägenheten bland elever i mer socialt utsatta områden eller med invandrarbakgrund att göra ett aktivt skolval.

Sammanfattningsvis visar både Folkhälsomyndighetens redogörelse från 2018 och bredare forskning gällande svenska och utländska förhållanden att skolan spelar en viktig roll, inte bara för ungdomars psykiska välbefinnande, utan även för deras framtida chanser på arbetsmarknaden och möjligheten att leva ett gott liv. Som en central samhällsinstitution bör skolan följaktligen aktivt integreras i arbetet med att förstärka ungdomars psykiska välbefinnande, främst genom att framhäva betydelsen av skolans resurser att stötta elever i att uppfylla lärandemålen och utveckla en positiv framtidstro.

Referenser

- Ackert, E. (2018). Segregation paradox? School racial/ethnic and socioeconomic composition and racial/ethnic differences in engagement. *Social Science Research*, 70, 144-162.
- Ahmed, W., Minnaert, A., van der Werf, G., & Kuyper, H. (2010). Perceived social support and early adolescents' achievement: The mediational roles of motivational beliefs and emotions. *Journal of Youth and Adolescence*, 39(1), 36.
- Ainscow, M., Dyson, A., Goldrick, S., & West, M. (2012). Making schools effective for all: rethinking the task. *School Leadership & Management*, 32(3), 197-213.
- Aldridge, J. M., McChesney, K., & Afari, E. (2018). Relationships between school climate, bullying and delinquent behaviours. *Learning Environments Research*, 21(2), 153-172.
- Alm, S., Låftman, S. B., Sandahl, J., & Modin, B. (2019). School effectiveness and students' future orientation: A multilevel analysis of upper secondary schools in Stockholm, Sweden. *Journal of Adolescence*, 70, 62-73.
- Arbetsmiljöverket (2016b). *Arbetsorsakade besvär*. Rapport 2016:3. Hämtad från <https://www.av.se/globalassets/filer/statistik/arbetsorsakade-besvar-2016/arbetsmiljostatistik-arbetsorsakade-besvar-2016-rapport-2016-3.pdf>
- Borman, G. D., & Pyne, J. (2016). What if Coleman had known about stereotype threat? How social-psychological theory can help mitigate educational inequality. *RJF: The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences*, 2(5), 164-185.
- Brault, M. C., Janosz, M., & Archambault, I. (2014). Effects of school composition and school climate on teacher expectations of students: A multilevel analysis. *Teaching and Teacher Education*, 44, 148-159.
- Brown, B. B. & Larson, J. (2009). Peer relationships in adolescence. In R. M. Lerner & L. Steinberg (Eds.), *Handbook of adolescent psychology* (pp. 74-103). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.
- Cosma, A., Stevens, G., Martin, G., Duinhof, E. L., Walsh, S. D., Garcia-Moya, I., ... & Inchley, J. (2020). Cross-national time trends in adolescent mental well-being from 2002 to 2018 and the explanatory role of schoolwork pressure. *Journal of Adolescent Health*, 66(6), S50-S58.
- Crosnoe, R. (2009). Low-income students and the socioeconomic composition of public high schools. *American Sociological Review*, 74(5), 709-730.
- Folkhälsomyndigheten (2018). *Varför har den psykiska ohälsan ökat bland barn och unga i Sverige? Utvecklingen under perioden 1985-2014*. Östersund: Folkhälsomyndigheten.
- Gädin, K. G., & Hammarström, A. (2000). School-related health—a cross-sectional study among young

- boys and girls. *International Journal of Health Services*, 30(4), 797-820.
- Gaskins, C. S., Herres, J., & Kobak, R. (2012). Classroom order and student learning in late elementary school: A multilevel transactional model of achievement trajectories. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 33(5), 227-235.
- Goldberg, J. M., Sklad, M., Elfrink, T. R., Schreurs, K. M., Bohlmeijer, E. T., & Clarke, A. M. (2019). Effectiveness of interventions adopting a whole school approach to enhancing social and emotional development: a meta-analysis. *European Journal of Psychology of Education*, 34(4), 755-782.
- Granvik Saminathen, M., Låftman, S. B., Almquist, Y. B., & Modin, B. (2018). Effective schools, school segregation, and the link with school achievement. *School Effectiveness and School Improvement*, 29(3), 464-484.
- Granvik Saminathen, M., Låftman, S. B., & Modin, B. (2019). School choice at a cost? Academic achievement, school satisfaction and psychological complaints among students in disadvantaged areas of Stockholm. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(11), 1912.
- Granvik Saminathen, M., Löfstedt, P., & Låftman, S. B. (2020). Classroom immigrant density, peer acceptance and psychological complaints among adolescents with an immigration background: findings from the 2017/18 Swedish Health Behaviour in School-aged Children study. In M. Granvik Saminathen, *Effective schools in a segregated landscape: Studies of academic achievement and psychological well-being among adolescents in Sweden* (Doctoral dissertation). Stockholm: Stockholm University.
- Granvik Saminathen, M., Plenty, S., & Modin, B. (2020). The role of academic achievement in the relationship between school ethos and adolescent distress and aggression: a study of ninth grade students in the segregated school landscape of Stockholm. *Journal of Youth and Adolescence*. Advance online publication.
- Gustafsson, J.-E., Westling Allodi, M., Alin Åkerman, B., Eriksson, C., Eriksson, L., Fischbein, S., Granlund, M., Gustafsson, P., Ljungdahl, S., Ogden, T., Persson, R. S. (2010). *School, learning and mental health: a systematic review*. Stockholm: The Royal Swedish Academy of Sciences, The Health Committee.
- Hahn, R. A., & Truman, B. I. (2015). Education improves public health and promotes health equity. *International Journal of Health Services*, 45(4), 657-678.
- Hjern, A., Rajmil, L., Bergström, M., Berlin, M., Gustafsson, P. A., & Modin, B. (2013). Migrant density and well-being—A national school survey of 15-year-olds in Sweden. *The European Journal of Public Health*, 23(5), 823-828.
- Holmlund, H., Häggblom, J., Lindahl, E., Martinson, S., Sjögren, A., Vikman, U. & Öckert, B. (2014). *Decentralisering, skolor och fristående skolor: resultat och likvärdighet i svensk skola*. Rapport 2014:25. Uppsala: Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU).
- Horenczyk, G., & Tatar, M. (2012). Conceptualising the school acculturative context. School, classroom and the immigrant student. In A. S. Masten, K. Liebkind, & D. J. Hernandez (Eds.), *Realizing the potential of immigrant youth* (pp. 359-375). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Huang, C. (2015). Academic achievement and subsequent depression: A meta-analysis of longitudinal studies. *Journal of Child and Family Studies*, 24(2), 434-442.
- Inchley, J., Currie, D., Young, T., Samdal, O., Torsheim, T., Augustson, L., & Barnekow, V. (2016). *Growing up unequal: gender and socioeconomic differences in young people's health and well-being*. Health Behaviour in School-aged Children study: International Report from the 2013/2014 survey. Copenhagen: World Health Organization.
- Johnson, S. R. L., Blum, R. W., & Cheng, T. L. (2014). Future orientation: a construct with implications

- for adolescent health and wellbeing. *International Journal of Adolescent Medicine and Health*, 26(4), 459-468.
- Juvonen, J., Kogachi, K., & Graham, S. (2018). When and how do students benefit from ethnic diversity in middle school? *Child Development*, 89(4), 1268-1282.
- Karasek Jr, R. A. (1979). Job demands, job decision latitude, and mental strain: Implications for job redesign. *Administrative Science Quarterly*, 285-308.
- Karvonen, S., Tokola, K., & Rimpelä, A. (2018). Well-Being and Academic Achievement: Differences Between Schools From 2002 to 2010 in the Helsinki Metropolitan Area. *Journal of School Health*, 88(11), 821-829.
- Kjellström, J., Almquist, B., & Modin, B. (2016). Lärares arbetsvillkor och hälsa efter 1990-talets skolreformer. *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, 22(1), 52-69.
- Kjellström, J., Holmin von Saenger, I., Jarl, E. L., & Modin, B. (2017). *Technical report for the teacher survey with linkage to the Stockholm school survey*. Research Reports in Public Health Sciences (RRPHS) 2018:2. Stockholm: Department of Public Health Sciences, Stockholm University. https://su.figshare.com/articles/Technical_report_for_the_Teacher_Survey_with_linkage_to_the_Stockholm_School_Survey/6626738/1
- Klem, A. M., & Connell, J. P. (2004). Relationships matter: Linking teacher support to student engagement and achievement. *Journal of School Health*, 74(7), 262-273.
- Kornhall, P. och Bender, G. (2018). *Ett söndrat land – Skolval och segregation i Sverige*. Hämtad från <http://arenaide.se/wp-content/uploads/sites/2/2018/10/rap-skolval-final5.pdf>
- Kutsyruba, B., Klinger, D. A., & Hussain, A. (2015). Relationships among school climate, school safety, and student achievement and well-being: a review of the literature. *Review of Education*, 3(2), 103-135.
- Låftman, S. B., Östberg, V., & Modin, B. (2017). School climate and exposure to bullying: A multilevel study. *School Effectiveness and School Improvement*, 28(1), 153-164.
- László, K. D., Andersson, F., & Galanti, M. R. (2019). School climate and mental health among Swedish adolescents: a multilevel longitudinal study. *BMC Public Health*, 19(1), 1695.
- Modin, B., & Östberg, V. (2007). The psychosocial work environment and stress-related health complaints. An analysis of children's and adolescents' situation in school. In J. Fritzell & O. Lundberg (Eds.), *Health inequalities and welfare resources: continuity and change in Sweden* (pp. 109-134). Bristol: The Policy Press.
- Modin, B., Låftman, S. B., & Östberg, V. (2015). Bullying in context: an analysis of psychosomatic complaints among adolescents in Stockholm. *Journal of School Violence*, 14(4), 382-404.
- Modin, B., Låftman, S. B., & Östberg, V. (2017). Teacher rated school ethos and student reported bullying—A multilevel study of upper secondary schools in Stockholm, Sweden. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(12), 1565.
- Modin, B., Plenty, S., Låftman, S. B., Bergström, M., Berlin, M., Gustafsson, P. A., & Hjern, A. (2018). School contextual features of social disorder and mental health complaints—a multilevel analysis of Swedish sixth-grade students. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15 (1), 156.
- Olsson, G., Låftman, S. B., & Modin, B. (2017). School collective efficacy and bullying behaviour: A multilevel study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(12), 1607.
- Orth, U., Robins, R. W., & Meier, L. L. (2009). Disentangling the effects of low self-esteem and stressful events on depression: findings from three longitudinal studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(2), 307.

tema

- Plenty, S., & Jonsson, J. O. (2017). Social exclusion among peers: The role of immigrant status and classroom immigrant density. *Journal of Youth and Adolescence*, 46(6), 1275-1288.
- Rajaleid, K., Brodin Låftman, S., & Modin, B. (2020). School-Contextual paths to student bullying behaviour: teachers under time pressure are less likely to intervene and the students know it! *Scandinavian Journal of Educational Research*, 1-16.
- Ramberg, J., Låftman, S. B., Almquist, Y. B., & Modin, B. (2019). School effectiveness and students' perceptions of teacher caring: A multilevel study. *Improving Schools*, 22(1), 55-71.
- Ramberg, J., Brodin Låftman, S., Åkerstedt, T., & Modin, B. (2019). Teacher stress and students' school well-being: The case of upper secondary schools in Stockholm. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 1-15.
- Reijntjes, A., Kamphuis, J. H., Prinzie, P., & Telch, M. J. (2010). Peer victimization and internalizing problems in children: a meta-analysis of longitudinal studies. *Child Abuse & Neglect*, 34, 244-252.
- Roland, E., & Galloway, D. (2004). Professional cultures in schools with high and low rates of bullying. *School Effectiveness and School Improvement*, 15(3-4), 241-260.
- Ronfeldt, M., Loeb, S., & Wyckoff, J. (2013). How teacher turnover harms student achievement. *American Educational Research Journal*, 50(1), 4-36.
- Rumberger, R. W., & Palardy, G. J. (2005). Does segregation still matter? The impact of student composition on academic achievement in high school. *Teachers College Record*, 107(9), 1999.
- Rutter, M., Maughan, B., Mortimore, P., Ouston, J., & Smith, A. (1979). *Fifteen thousand hours: Secondary schools and their effects on children*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Skolinspektionen (2018). Årsrapport 2017. Strategier för kvalitet och helhet i utbildningen. Stockholm: Skolinspektionen.
- Sonmark, K., & Modin, B. (2017). Psychosocial work environment in school and students' somatic health complaints: An analysis of buffering resources. *Scandinavian Journal of Public Health*, 45(1), 64-72.
- SOU: Statens Offentliga Utredningar (2014). *Staten får inte abdikera – Om kommunaliseringen av den svenska skolan* (SOU 2014:5). Stockholm: Fritzes.
- SOU: Statens Offentliga Utredningar (2020). *En mer likvärdig skola – minskad skolsegregation och förbättrad resurstilldelning* (SOU 2020:28). Stockholm: Norstedts Juridik.
- Stockholms stad (2020). Undersökning om ungdomars levnadsvanor. <https://start.stockholm/om-stockholms-stad/utredningar-statistik-och-fakta/undersokningar/rapport-om-ungdomars-levnadsvanor/>
- Tetzner, J., Becker, M., & Maaz, K. (2017). Development in multiple areas of life in adolescence: Interrelations between academic achievement, perceived peer acceptance, and self-esteem. *International Journal of Behavioral Development*, 41(6), 704-713.
- Veenstra, R., Lindenberg, S., Huitsing, G., Sainio, M., & Salmivalli, C. (2014). The role of teachers in bullying: The relation between antibullying attitudes, efficacy, and efforts to reduce bullying. *Journal of Educational Psychology*, 106(4), 1135.
- Westling Allodi, M. (2010). *Pojkars och flickors psykiska hälsa i skolan: en kunskapsöversikt*. SOU 2010:79. Stockholm: Elanders Sverige AB.